COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I"
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

Nr. 5 (LII)
Aprilie 2006

FAȚETE ALE CONCEPTULUI DE SECURITATE

Sorin MOISE

C O N C L U Z I I

- *Securitatea se adresează tuturor nivelurilor de organizare a societății, de la individ, stat, până la sistemul internațional.*
- *Pentru a se da o perspectivă ştiințifică securității, este necesar să se analizeze, din punct de vedere al conținutului, principalele componente ale acesteia, respectiv politică, militară, economică, socială şi de mediu.*
- *Importantă pentru definirea conceptului de securitate este perceperea relațiilor dintre state ca relații de putere în care conflictul şi violența sunt acceptate ca manifestări obiective, ce trebuie menținute în anumite limite şi create condiții ca ele să fie în permanență negociate.*

1. Securitatea individuală

Securitatea individuală reprezintă un prim nivel de analiză, foarte important, având în vedere faptul că amenințările la adresa indivizilor se pot manifesta într-o varietate de moduri. În cadrul filozofiei politice au existat numeroase încercări de a dezbate problema originii vieții în comunitate, a raportului dintre individ şi societate, pe de o parte, şi a raportului dintre individ şi instituțiile organizate ale statului, pe de altă parte. Astfel, filozoful englez John Locke, referindu-se la primele momente din existența omului, scoate în evidență faptul că acesta se găsea într-o stare naturală, în care, fiind proprietarul propriei sale persoane, avea dreptul de a-şi rezolva singur amenințările celorlalți, sau, cu alte cuvinte, posibilitatea de a-şi face singur dreptate. Deşi, în esență, starea naturală excludea, în general, războiul, ea tindea, în concepția lui Locke, să devină mai devreme sau mai târziu, conflictuală. Odată cu apariția statului, dreptul moral al oamenilor de a-şi face dreptate se transferă instituțiilor statului.

Având în vedere faptul că, din momentul constituirii statului, securitatea indivizilor este asigurată de acesta, Locke impune câteva condiții importante, absolut necesare pentru ca acesta să poată funcționa în condiții bune. Puterea astfel constituită trebuie să fie legitimă, să se supună la rândul ei unor comandamente morale general acceptate iar o condiție *sine qua*

non o reprezintă separarea puterilor în stat, aspect ce reprezintă până astăzi o condiție minimală a oricărui stat de drept.

Un alt cunoscut filozof, Hegel**,** analizează în lucrarea *Fenomenologia spiritului,* raportul dintre stăpân şi sclav, concluzionând că acesta este unul de luptă, între două conştiințe, deoarece *"conştiința de sine a mea este amenințată de existența unei alte persoane care nu mă recunoaşte ca persoană".* Aşadar, conflictul în general şi violența în special sunt două aspecte prezente în relațiile dintre oameni, care sunt percepute în viziunea lui Hegel ca relații de putere: *"Lupta violentă nu reprezintă o apariție accidentală în treburile omeneşti, ci un element necesar în procesul prin care cineva dovedeşte că este o persoană".* Relevând faptul că violența este un însoțitor permanent al istoriei umanității, filozoful francez Paul Ricoeur subliniază ideea că, în contextul statului democratic contemporan, deşi violența s-a mai estompat, conflictul, care nu presupune neapărat violența, este prezent în societate: *"Prin raportare la noțiunea de conflict, este democratic un stat care nu-şi propune să elimine conflictele, ci să inventeze procedurile care să le permită să se exprime şi să rămână negociabile. În acest sens, statul de drept este statul liberei discuții organizate; tocmai în raport cu acest ideal de discuție liberă se justifică pluralitatea partidelor, cel puțin aceasta este, pentru societățile avansate, instrumentul cel mai puțin neadaptat acestei reglementări a conflictelor".*

În societate, individul ia cunoştință cu două feluri de norme: sociale şi juridice. Normele sociale se identifică, la limită, cu normele morale specifice unei comunități, care reprezintă "legile nescrise" ale societății respective, iar normele juridice preiau sensul moral al normelor sociale pe care îl instituționalizează într-un cadru organizat. Deoarece etica statului este o etică juridică şi nu o etică a iubirii, puterea etatică este abilitată să intervină prin latura sa coercitivă, pentru a restabili echilibrul în societate, atunci când anumiți indivizi, prin comportamentul lor, atentează la securitatea celorlalți membri ai societății. Prin urmare, în interesul propriei sale securități, individul, ca membru al societății organizate politic, trebuie să se supună autorității puterii politice reprezentată prin instituțiile statului, întrucât *"însuşi statul, cunoscut a fi cel mai drept, cel mai democratic, cel mai liberal, se relevă a fi sinteza dintre legitimitate şi violență, adică drept putere morală de a pretinde şi ca putere fizică de a constrânge".*

În aceste circumstanțe, în pofida intervenției energice a statului democratic, legitim, de a instaura liniştea, ordinea şi armonia în societate, trebuie admisă şi posibilitatea că acest demers al statului este limitat, deoarece, aşa cum se exprimă şi Kenneth Waltz, *"insecuritatea statelor, ca şi a popoarelor şi indivizilor, este direct proporțională cu întinderea libertății lor. Dacă se doreşte libertatea, insecuritatea trebuie acceptată".*

De asemenea, când ne referim la securitatea individuală, trebuie avut în vedere faptul că majoritatea amenințărilor la adresa oamenilor îşi au originea în mediul în care aceştia trăiesc şi se concretizează în presiunile de ordin social, economic şi politic. Spre exemplu, amenințările sociale, deşi se manifestă într-o largă varietate de forme, se pot evidenția în patru tipuri: *amenințările fizice,* exprimate prin durere sau rănire, *amenințările economice,* care se pot materializa prin îngrădirea accesului la muncă şi resurse sau distrugerea proprietății, *amenințările drepturilor,* care presupun încălcarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului şi *amenințările la poziția socială sau a statutului omului,* care înseamnă atingerea demnității şi onoarei acestuia prin umilire publică sau desconsiderarea şi discreditarea individului.

Sorin MOISE, licențiat în drept al Universității Bucureşti, diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, absolvent al Colegiului Național de Apărare şi doctorand în cadrul Universității Naționale de Apărare „Carol I", a participat la numeroase colocvii şi simpozioane în domeniul securității internaționale, manifestând preocupări față de fenomenul mutațiilor ce se manifestă în dreptul internațional contemporan, ca urmare a evoluției conceptului de securitate.

Pe măsură ce societatea se dezvoltă tot mai mult în jurul statului, trebuie acceptată ideea că, orice ameninţare ar veni din partea acestuia asupra individului, este de preferat faţă de alte ameninţări mult mai grave şi mai imprevizibile pe care le presupune lipsa statului.

2. Securitatea naţională

Securitatea naţională este legată indisolubil de stat, ca entitate politică şi administrativă distinctă. De aceea, este necesar să fie lămurite o serie de aspecte legate de definiţia statului, de interes naţional etc., care, în ultimă instanţă, conduc la înţelegerea conceptului de securitate naţională. După Joel Migdal**,** definiţia ideală a statului ar fi *"o organizaţie compusă din numeroase apariţii, conduse şi coordonate de conducerea de stat (autoritatea executivă), care deţine atât capacitatea sau autoritatea de a face şi a implementa reguli de constituire pentru toţi oamenii, cât şi parametrii legiferării altor organizaţii sociale într-un teritoriu dat, folosind forţa, acolo unde este necesar, pentru a-şi îndeplini scopurile"*.

În analiza securităţii naţionale trebuie însă plecat de la legăturile care există între dinamica internă şi cea internaţională a statului, deoarece de modul cum relaţionează cele două funcţii ale statului depinde şi se realizează şi securitatea statului respectiv. Baza fizică a statului este foarte importantă în definirea conceptului de stat, dar la fel de importantă este şi ideea despre stat, care, în decursul istoriei, a constituit o forţă mobilizatoare, generând sentimente nobile, de la loialitate până la sacrificiul de sine, deoarece *"un stat fără o idee unificatoare poate fi atât de dezavantajat, încât să devină incapabil să-şi menţină existenţa într-un sistem internaţional competitiv"*.

În literatura de specialitate, majoritatea punctelor de vedere converg către un model de stat care are trei componente definitorii: ideea de stat, baza fizică a statului şi exprimarea instituţională a statului. Important de relevat este faptul că fiecare dintre cele trei elemente constituie, fiecare în parte, obiective ale securităţii şi, în acelaşi timp, conexiunile dintre ele reprezintă o altă direcţie principală de cercetare pentru securitatea naţională.

Suveranitatea, ca expresie a stabilităţii, este foarte importantă pentru definirea securităţii naţionale. În opinia lui Kenneth Waltz, suveranitatea înseamnă sau se defineşte după cum un stat, *"hotărăşte pentru sine cum să rezolve problemele interne şi externe, inclusiv dacă să ceară sau nu asistenţă din partea altora şi făcând aceasta îşi limitează libertatea luându-şi angajamente faţă de ele"*.

Probleme se pun, de asemenea, când analizăm conceptul de securitate naţională. Termenul "*naţională*" se referă la stat sau la naţiune? Indubitabil, obiectul securităţii îl constituie naţiunea şi atunci trebuie înţeleasă legătura dintre stat şi naţiune. Din această perspectivă, Barry Buzan identifică patru tipuri de legătură între stat şi naţiune: naţiunea-stat, statul naţiune, naţiunea-stat parţială şi statul multinaţional.

În primul caz, naţiunea precede statul, legătura dintre naţiune şi stat este puternică, situaţie ce determină legitimitate pe plan intern şi o percepţie unitară pe plan internaţional. În ceea ce priveşte modelul *"statul-naţiune"*, statul joacă un rol determinant în formarea naţiunii, de aici şi responsabilitatea statului în a da autenticitate şi dinamism naţiunii, pentru ca aceasta să prezinte coerenţă şi unitate în interior şi credibilitate în exterior. Cel de-al treilea model, *"naţiunea-stat parţială"* reprezintă o naţiune împărţită în două state, cum este cazul Coreei.

În această situaţie, în ciuda diferenţierilor de sistem, care implică o contestare reciprocă din punct de vedere al legitimităţii, un obiectiv prioritar pe termen lung îl reprezintă unificarea. Naţiunile-stat parţiale înseamnă totodată şi o sursă continuă de insecuritate, atât pentru ele,

cât şi pentru mediul internaţional, fapt ce determină *"numeroase contradicţii în ideea de securitate naţională aplicată statelor, căci tocmai naţiunea este cea care face ideea de stat nesigură"*.

Al patrulea model, *"statul multinaţional"*, reprezintă statul care are mai multe naţiuni în interiorul său. Astfel de state nu au ideea naţională suficient de puternică pentru a deveni un element unificator şi din această cauză sunt vulnerabile la o serie de ameninţări, cum ar fi separatismul sau ingerinţele în afacerile interne. O realitate a lumii contemporane o reprezintă existenţa statelor puternice şi a statelor slabe, iar în acest context se pune întrebarea: cum influenţează aceste state securitatea naţională? Din analiza făcută acestei situaţii rezultă că statele puternice sunt o condiţie necesară pentru securitatea individuală, precum şi pentru cea naţională, iar statele slabe, dimpotrivă, constituie surse de insecuritate personală, instabilitatea internă fiind deseori transmisibilă şi altor state de acelaşi nivel, fapt ce înseamnă că securitatea naţională, în acest caz, este serios ameninţată.

3. Securitatea internaţională

În analiza *securităţii internaţionale* se pleacă de la ideea unanim acceptată că, specifică sistemului internaţional este anarhia, deoarece nu există un guvern central, mondial, care să organizeze şi să conducă activitatea statelor, acestea sunt preocupate singure de propria lor securitate, mediul internaţional fiind invariabil confruntat cu o astfel de situaţie. Totuşi, în dezbaterile paradigmatice pe această temă, sunt poziţii divergente. Astfel, Morton Kaplan identifică şase tipuri de sisteme în domeniul internaţional, dintre care nu toate sunt anarhice, cum ar fi: echilibrul puterii, bipolar vag, bipolar strâns, veto-ul unitar, universal şi anarhic. La rândul său, K. J. Holsti susţine că există patru tipuri: ierarhic, difuz, bloc difuz şi bipolar, iar Richard Rosencrance analizează sistemul ţinând cont de mai multe variabile, printre care: stratificarea, polaritatea, distribuţia puterii şi omogenitatea.

Aceste abordări sunt relevante pentru definirea securităţii internaţionale, deoarece exprimă puncte de vedere dintre cele mai interesante, referitoare la modalităţile de a realiza securitatea în acest domeniu atât de complex şi contradictoriu, care este sistemul internaţional. Astfel, Rosencrance consideră că sistemele bipolare sunt caracterizate de o violenţă internaţională mai rară, dar mai intensă, iar sistemelor mai difuze le este specifică o violenţă mai frecventă, însă mai redusă ca intensitate. În continuare, acesta susţine că în sistemele unde diferenţele de ideologie sunt mici, statele din acest sistem sunt mai puţin predispuse la conflict, deci, au un grad de securitate mai ridicat, faţă de statele unde diferenţele ideologice sunt mari, care se confruntă cu riscuri evidente pe linia securităţii. Tot pe această linie se înscriu şi disputele pentru evidenţierea sistemelor care asigură securitatea internaţională. Unii susţin, de pildă, că sistemul bipolar generează forma cea mai radicală a dilemei securităţii, alţii că sistemele multipolare sunt mai puţin predispuse la incidente.

Kenneth Waltz**,** reprezentantul cel mai autorizat al neorealismului, cel care a reabilitat în mare măsură realismul clasic, ca principală paradigmă a relaţiilor internaţionale, subliniază că o structură bipolară este de preferat pentru securitatea internaţională, deoarece aceasta este mai stabilă şi controlabilă, faţă de sistemele mai difuze. Într-un sistem anarhic, echilibrul puterii reprezintă un principiu esenţial, deoarece în baza acestuia se construieşte şi se afirmă securitatea internaţională. Echilibrul sau balanţa puterii este de fapt *"o stare de lucruri în care nicio putere nu se află într-o poziţie de preponderenţă, putând impune celorlalţi legea sa"*.

În rândul cercetătorilor a câştigat în ultimul timp audienţă ideea îmbunătăţirii actualului sistem internaţional prin implementarea acelor politici care să determine soliditate şi coerenţă sistemului. În acest sens, se

discută tot mai mult de trecerea de la anarhia imatură, specifică perioadei pe care o traversează omenirea la ora actuală, la o anarhie matură, în care, prin asigurarea participării responsabile a tuturor unităților sistemului, de la statul național, ca principal actor al scenei mondiale, până la ceilalți actori nonstatali, să se creeze un fundament solid pentru respectarea unor norme anarhice. Atingerea acestui deziderat presupune existența unor state puternice, ordonate şi stabile în interior, capabile să genereze norme comune pentru tot sistemul în ansamblul său, care vor fi benefice pentru toate statele şi, implicit, ar asigura securitatea internațională corespunzătoare. În acest fel, s-ar asigura bazele unei anarhii stabile, în care forța n-ar mai prevala în rezolvarea diferendelor, iar naționalismul exacerbat, xenofob şi expansionist ar fi eliminat din realitatea internațională.

4. Securitatea politică, militară, economică, socială şi de mediu

Importantă pentru definirea conceptului de securitate este şi analiza conținutului său, din punct de vedere al elementelor constitutive. În acest sens, se pot distinge următoarele componente principale: securitate politică, securitate militară, securitate economică, socială şi de mediu.

Dimensiunea politică a securității este foarte importantă, deoarece ea exprimă *"stabilitatea organizațională a statelor, a sistemelor de guvernare şi a ideologiei care le legitimează"*. Într-un stat puternic, care de regulă este asociat cu statul democratic, unde autoritatea şi legitimitatea sunt două elemente definitorii, coeziunea internă creează premisele pentru o securitate națională autentică, deoarece factorul politic nu este afectat de aspecte perturbatorii. Într-o lume a interdependențelor, există şi posibilitatea ca statele puternice să folosească amenințarea externă ca un mijloc de a păstra şi a menține la un nivel ridicat unitatea internă. În cazul statelor slabe, obiectul de referință al securității naționale este greu de definit, deoarece nu există o perspectivă clară asupra conceptului, succesiunea unor grupuri nereprezentative la conducerea țării, fără programe precise de guvernare, aduc, prin prezența lor, insecuritate. Lipsa unui mecanism eficient al succesiunii politice determină numeroase amenințări de ordin politic, care se pot concretiza în crize guvernamentale, lovituri de stat şi chiar în mişcări violente, situație ce afectează profund securitatea națională.

Dimensiunea militară presupune interacțiunea dublă a statului de a dispune de capacități ofensive şi defensive armate şi percepția statelor, fiecare despre intențiile celuilalt. Într-o lume anarhică, unul din atributele importante ale statului este de a se îngriji de asigurarea unui potențial militar în măsură să răspundă nevoilor de apărare şi să asigure în acelaşi timp descurajarea potențialilor inamici. În perioada Războiului Rece funcționa principiul echilibrului de "sumă zero", prin care fiecare grupare urmărea cu maximă încordare orice modificare în distribuția puterii, proliferarea armamentelor de înaltă tehnicitate fiind considerată un mijloc de autoapărare.

Dimensiunea economică este dată de accesul la resurse, finanțe şi piețe, în vederea menținerii unui nivel acceptabil de bunăstare şi putere a statului. De asemenea, securitatea economică înseamnă existența unei baze industriale capabilă să producă tehnică militară necesară apărării. De aceea, un stat cu performanțe economice deosebite este privit ca o amenințare pentru securitatea altor state, iar statul care are o economie neperformantă are probleme şi cu securitatea națională, devenind vulnerabil în relațiile cu celelalte state. Capacitatea economică a unui stat reprezintă fundamentul principal al existenței statului respectiv, deoarece în funcție de posibilitățile economice se edifică şi celelalte componente ale securității.

Dimensiunea socială a securității presupune promovarea unor strategii naționale care să determine o politică realistă în domeniul protejării şi bunăstării populației, atât prin creşterea gradului de profesionalizare, cât şi a condițiilor de muncă şi viață, asigurând astfel un nivel de pregătire şi sănătate corespunzătoare. De asemenea, un obiectiv important în această direcție îl reprezintă conservarea tradițiilor de limbă, cultură, a obiceiurilor culturale şi religioase, care să definească națiunea în relațiile cu alte state.

Dimensiunea de mediu reprezintă, în condițiile epocii contemporane, o parte inseparabilă şi deosebit de importantă o securității naționale. Dezastrele provocate de cutremure, inundații, epidemii, secete pot avea implicații pe termen scurt asupra securității naționale, iar altele, precum subțierea stratului de ozon şi efectul de seră, sunt efecte ce pot afecta securitatea planetei. Existența armelor nucleare reprezintă un potențial pericol iar în situația folosirii lor, chiar şi parțiale, se ridică numeroase semne de întrebare cu supraviețuirea nu numai a omului, dar şi a vieții în general. Conjugarea eforturilor factorilor implicați în această problematică reprezintă o responsabilitate globală, deoarece securitatea mediului, în contextul unei interdependențe economice tot mai pronunțate, a devenit o obligație morală a tuturor.

PROPUNERI

- Ținând cont de insuficienta atenție care se acordă securității individuale, raportate la uriaşul său potențial, este necesară dezvoltarea programelor şi cercetărilor consacrate atât studiului teoretic al securității individuale, cât şi a mediatizării principalelor caracteristici şi riscuri care se manifestă în acest domeniu.
- Este important a fi mai atent analizate evoluțiile şi influențele actorilor nonstatali, în special societățile transnaționale, asupra mediului securității internaționale, precum şi modalitățile în care aceste entități pot contribui la crearea unui mediu internațional stabil şi paşnic.
- În vederea aprofundării caracteristicilor fiecărui tip de securitate, precum şi a complexelor relații de interconectivitate dintre acestea, este oportună înființarea, în principalele centre de putere ale lumii, a unor institute de cercetare în domeniul securității.

COLOCVIU STRATEGIC este o publicație a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce include rezumate ale temelor de cercetare ştiințifică, conferințelor, simpozioanelor, seminariilor, meselor rotunde, opinii şi puncte de vedere ale unor personalități din armată şi societate, din țară şi străinătate, implicate în cercetarea ştiințifică din domeniul securității.

Publicație realizată cu sprijinul Editurii şi Tipografiei Universității Naționale de Apărare „Carol I”
Tehnoredactare computerizată: Mirela ATANASIU
Supliment al revistei *IMPACT STRATEGIC*
ISSN: 1841-7396; B: 141/1591/06

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 319.56.04, Fax 319.55.93
e-mail: cssas@unap.ro
http://cssas.unap.ro